

ACTIVITATEA BISERICESCĂ A PRINCIPELUI TRANSILVANIEI ACAȚIU BÂRCEANUL (ACOȘ BARCSAY) (1658-1660)

Pr. lect. univ. Dr. Cosmin PANȚURU

Abstract: *Originary from Bârcea Mică (locality situated near Deva, Hunedoara county), Acațiu Bârceanul or Acoș Barcsay (born in 1610) was for a short period of time the Prince of Transylvania (1658-1660). He supported the Calvin Confession from Banat, using his own funds to print a catechism. In Ardeal he absolved the orthodox priests of the payment of tithes. After the death of Rakoczy I, the Ardelen counties acknowledge Rakoczy II as the Prince of Ardeal (1659). But the Turks are supporting Barcsay who retreats in Sibiu (1659). Thus the Ardeal ends up being lead by two "kings". Acațiu Barcsay recognises Ghenadie III through an ordinance in 1660, as archbishop of this province. The prince of Transylvania Ioan Kemeni plots his end, Acațiu Bârceanul being killed in June 1661.*

Keywords: *Prince of Transylvania, the Calvin Confession, orthodox priests, the payment of tithes*

La data de 12 noiembrie 2011 a fost organizată la Deva de către UDMR Hunedoara dezvelirea monumentului principelui Transilvaniei Acațiu Barcsay (sau Bârceanul pe nume nemaghiarizat, românesc). Având însemne bilingve româno-maghiare, obeliscul a fost ridicat la inițiativa liderului UDMR Attila Deszi, pe atunci prefect al județului Hunedoara. La eveniment au participat ministrul cultelor și președintele UDMR, Kelemen Hunor, europarlamentarul Iuliu Winkler, elevi de la Liceul „Teglas Gabor” din Deva, dar și reprezentanții comunității maghiare din țară. Momentul a coincis cu sărbătoarea intitulată „Ziua szorvany”, organizată de UDMR pentru comunitățile maghiare a căror pondere demografică în anumite localități este maimică de 10 la sută din totalul populației. Sărbătoarea a fost decisă la cel de-al X-lea Congres al UDMR, marcarea „Zilei szorvany” fiind stabilită pentru 15 noiembrie, ziua de naștere a principelui Transilvaniei Gabor Bethlen¹⁸⁰. După trei ani însă, monumentul lui Acațiu a fost demolat în luna decembrie a anului 2014 în urma acțiunii introduse în instanță de către Constantin Aoanei Rahoveanu din Deva împotriva Primăriei Deva și Ministerului Culturii. Din actele depuse la dosar,

¹⁸⁰Sorina Popa, *Monument al lui Acațiu Barcsay, dezvelit în fața Prefecturii*, în <http://www.mesagerulhunedorean.ro/monument-al-lui-acatiu-barcsay-dezvelit-in-fata-prefecturii/> (15 mai 2015).

Curtea de Apel Alba-Iulia a reținut faptul că monumentul a fost amplasat fără respectarea normelor legale într-o zonă protejată a municipiului. A soluționat cauza și a dispus demolarea lui.

Asupra principelui Transilvanie Acațiu Barscay al Transilvaniei, vlah sau român de neam, ne atrag atenția câteva aspecte legate de activitatea sa bisericească.

Acațiu Barscay, ca fiu al unui nobil de rând român din Bârcea Mare (localitate situată la 8 km. distanță de Deva aparținătoare comitatului Hunedoarei), s-a născut în jurul anului 1610 din părinții Ștefan Barscay și Elisabeta Palatici¹⁸¹. A crescut la curtea principelui Gheorghe Rakoczy și a fost numit de către acesta Ban de Lugoj și Caransebeș (20 decembrie 1644) și apoi comite de suprem al Comitatului Hunedoarei, oferindu-i și orașul Deva¹⁸² (1648). A fost căsătorit cu Elisabeta Szálanczy (care a decedat în Deva în luna martie 1660) și s-a recăsătorit în același an cu Isabela Bánffy, neavândurmasi direcți. Ioan Lupaș îl caracteriza ca un om blajin, deștept, bun și îngăduitor, cu firea înclinată spre pace, modestie și sentimentalism; luminat, cu o cultură superioară și care s-a ridicat prin propriile sale puteri ajungând să i se încredințeze misiuni importante prin țări străine¹⁸³.

În părțile Banatului, Acațiu a sprijinit confesiunea calvină printre românii de aici, tipărind pe cheltuiala sa, la Alba Iulia, un catehism calvinesc (1648). De asemenea a luat parte și la lucrările comisiei din 1653 însărcinate cu revizuirea Constituțiilor Aprobate¹⁸⁴ ale Transilvaniei.

Contextul istoric face ca intenția campaniei lui „Gheorghe Rakoczy în Polonia, în vederea ocupării tronului, terminată cu înfrângerea sa, ca și cererea pe care a adresat-o trupelor austriece de a se ridica împotriva turcilor, a provocat o teribilă expediție otomană în Transilvania (august 1658). (...) Turcii au impus dietei alegerea lui Acațiu Barscay, care în calitate sa de ban al Lugojului și Caransebeșului cedase turcilor Ineul, Lugojul și Caransebeșul, urcând haraciul la 40.000 galbeni anual. În același timp, o altă Dietă întrunită la Târgu Mureș a declarat că rămâne credincioasă lui Rakoczy, ceea ce a făcut ca acum să existe în Transilvania doi principii”¹⁸⁵.

În calitate sa de principe, prin decretul din 9 ianuarie 1659, Acațiu Barscay confirmă diploma de numire a mitropolitului Sava Brancovici din 28

¹⁸¹ http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Aca%C5%A3iu_Barscai (14 mai 2015).

¹⁸² Erdely Alajos, Barscay Akos fejdelemsege, în Szazadok, 1906, p. 412 și urm., la Ioan Lupaș, *Principele ardelean Acațiu Barcasai și Mitropolitul Sava Brancovici (1658-1661)*, Extras din Analele Academiei Române, Seria II, Tom. XXXV, Memoriile secțiunii istorice, București, 1913, p. 1-2.

¹⁸³ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 13 și 23.

¹⁸⁴ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 2-3.

¹⁸⁵ M. Păcurariu, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, Cluj-Napoca, 1992, p. 160.

decembrie 1656 și îi mărește cu de la sine putere jurisdicția bisericească dăruindu-i Țara Făgărașului¹⁸⁶. Trebuie menționat faptul că principele „Gheorghe Rakoczy II, prin diploma sa din 28 decembrie 1656, a pus Maramureșul sub ascultarea mitropolitului Sava Brancovici, lucru pe care l-au făcut și urmașii săi Acațiu Barcsay și Mihail Apafi”¹⁸⁷.

La dieta de la Bistrița la care a participat și Sava Brancovici, principele Barcsay, la rugăciunea mitropolitului făcută pentru preoții români și la ascultarea protopopilor, a luat unele dispoziții în favoarea lor. Astfel, prin decretul său din 15 martie 1659 emis în Bistrița, el scutește preoțimea română de plățirea dijmelor și nonelor din vite și bucate, motivând această măsură prin aceea că el însuși a cunoscut că această categorie socială, care, datorită multor „împiedecări ce au, abia pot să împlinească de ajuns chemarea lor”, situație cunoscută începând de la primii principii ai Ardealului ce au căutat doar „folosul”, „ceea ce se împotrivesc atât cu legea dumnezeiască, cât și cu chemarea lor cea bisericească”. Prin urmare „de toată darea dijmelor și a nonelor, adecă de dijma grâului, secării, orzului, ovăsului, meiului, linteii, mazerii, bobului, fasolii, cânepii, inului, stupilor, mieilor, mielușeilor și a altor vite și marhe, care s-au obicinuit a se dijmui și a se da fiscului nostru în fiecare an, milostivește am socotit să-i scutim și să-i mântuim pentru totdeauna, precum îi scutim și mântuim prin puterea acestei cărți ...”¹⁸⁸.

Ioan Lupaș constată că această măsură „care a înduplecat pe Acațiu Barcsay să ușureze soarta preoțimei românești” s-a datorat milei sale speciale față de neamul său asemănând-o cu cea a regelui Matei Corvin reflectată în scutirile clericilor români din Maramureș (1479)¹⁸⁹.

Măsuri identice au fost luate și pentru preoții români din Țara Făgărașului pe care i-a scutit de orice „dări nedrepte, afară de cinstea ce este în obicei a o da domnilor de pământ, și de eventualele impozite pe care le va vota dieta după trebuințele țării”, insistând asupra faptului că aceștia, împreună cu cei din Ardeal și *părțile adnexet* trebuie să stea sub inspecția și cârma vlădicului românesc din Ardeal¹⁹⁰.

Se face însă că după moartea lui Rakoczy I, staturile ardeleni recunosc ca principe al Ardealului pe Rakoczy II care intră triumfător în Murăș-Oșorhei (1659). Turcii însă îl sprijină în continuare pe Barcsay care se retrage la Sibiu (1659). Astfel „Pământul Crăiesc” ajunge să fie cârmuit de doi „crai”. În această situație Sava Brancovici rămâne de partea lui Rakoczy, care se retrage din Alba-Iulia unde apare un alt arhiepiscop, Ghenadie III, „arhiepiscop de Bălgrad,

¹⁸⁶ N. Dobrescu, *Fragmente privitoare la istoria Bisericii române*, Budapesta, 1906, p. 38, la I. Lupaș, *op. cit.*, p. 9.

¹⁸⁷ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 182.

¹⁸⁸ Cf. Cronica lui Șincai, 1659 și Cipariu, *Arhiv. pentru ist. și fil.*, p. 671-572, la I. Lupaș, *op. cit.*, p. 11.

¹⁸⁹ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 11.

¹⁹⁰ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 11-12.

Maramureș și a toată Țara Ardealului”¹⁹¹ pe care Acațiu Barcsay îl recunoaște prin decretul de confirmare din Sibiu din 15 februarie 1660. Motivul pentru care îl numește pe acesta este justificat prin aceea că Sava „nu ar fi împlinit cerințele slujbei sale, nu ar fi respectat cerințele ce i s-ar fi impus, ci nepăzind credința față de principe și neavând grijă de binele public al patriei s-a amestecat în afacerile publice ale acestei țări și ar fi accelerat pericolul suprem atât asupra principelui, cât și asupra acestei patrii mult iubite”, numindu-l în această conjunctură, conform ritului și obiceiului vechi pe Ghenadie ca „episcop al bisericilor românești, sârbești și grecești de sub stăpânirea sa”, impunându-i 13 condiții asemănătoare cu cele 15 impuse lui Simion Ștefan de către Gheorghe Rakoczy I în 10 octombrie 1643: să nu predice și nici să nu permită altora să predice decât în limba română; în Taina Euharistiei va folosi doar pâine curată și vin; botezul îl va săvârși cu apă curată; sărutările de icoane, cruce, etc., după puțină le va desființa; nu va cuteza să divorțeze pe nimeni și nu va hirotoni decât oameni vrednici decât cu știrea și învoirea episcopului unguresc ortodox și a protopopilor români; îi va învăța pe credincioși doar Sfânta Scriptură; preoții săi să citească în biserici Noul Testament și să învețe din catehismul românesc de la Alba-Iulia; să nu ia de la preoții săi decât plata cuvenită și să nu aplice pedepse aspre pentru cei ce păcătuiesc, vizitându-i doar în condiții date; nu va înstrăina moșiile bisericești, ci le va folosi pentru edificarea școlilor românești și ale bisericilor; se va supune episcopului (mitropolitului – n. n.) ortodox, recunoscând și în viitor dreptul de dispunere al acestuia; să nu se amestece în afaceri contrare principelui Ardealului; să nu protejeze în mănăstiri sau altundeva vreun făcător de rele care lucrează împotriva legilor țării; să se consulte cu protopopii în luarea deciziilor¹⁹².

Cu toate că era înlocuit, Sava continua să se considere mitropolitul canonic al Transilvaniei, emițând două acte în 1660 și 1661. Cu alte cuvinte, „fiecare principe își avea mitropolitul său: Rakoczy pe Sava, în Alba Iulia, iar Barcsay pe Ghenadie, în Sibiu”¹⁹³.

După moartea lui Gheorghe Rakoczy II (5 iunie 1660) ajunge principe al Transilvaniei Ioan Kemeni care pune la cale sfârșitul lui Acațiu (fiind omorât în drum spre Chioar în iunie 1661) și al fratelui său Andrei (pe care îl spânzură la Făgăraș cu câteva zile mai devreme, în luna mai aceluiași an).

După moartea lui Kemeni (1662), Sava Brancovici obține de la noul principe Mihai Apaffi, la 23 aprilie 1662, o nouă diplomă de confirmare în scaunul vlădicesc de la Alba Iulia, vacantat datorită vicisitudinilor timpului, neamintindu-se astfel de Gheorghe Ghenadie III ales și întărit de Barcsay la Sibiu. Jurisdicția sa era mai restrânsă deoarece Țara Făgărașului era supusă lui Daniil,

¹⁹¹N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, p. 9, la I. Lupșa, op. cit., p. 14.

¹⁹²Cf. I. Lupșa, op. cit., p. 18-20.

¹⁹³M. Păcurariu, op. cit., p. 161.

superintendentul românilor¹⁹⁴, „identificat cu traducătorul Pravilei Mari de la Târgoviște din 1652 și care mai târziu va ajunge episcop de Strehaia (1672-1679)”¹⁹⁵. Cu toate acestea, în 1 septembrie 1663 a reușit să obțină de la Apaffi privilegiile câștigate de Ghenadiede la Acațiu Barsay în 1659 la care se mai adăugau „scutirea preoților români de dijma vinului și de censul montan”¹⁹⁶. Din nefericire ele au fost desființate de Dieta din Sighișoara (1680)¹⁹⁷, iar cele ale lui Barsay au fost abrogate prin art. XVII al dietei ardeline (1684)¹⁹⁸.

Din cele expuse, ne întrebăm dacă lui Acațiu Barsay i se cuvine, totuși, un monument închinat lui. Răspunsul poate fi atât pozitiv, dar și negativ. Depinde de ce parte a națiunii și confesiunii ne situăm!

FOTO 1¹⁹⁹

Principele Transilvaniei Acațiu Barsay

FOTO 2²⁰⁰

Conacul Acațiu Barsay din Bârcea Mică – Secolul al XVIII-lea

¹⁹⁴Bunea, *Vechile episcopii*, p. 22, la I. Lupaș, *op. cit.*, p. 22.

¹⁹⁵M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 161.

¹⁹⁶Cipariu, *Arhiv*, p. 572, la I. Lupaș, *op. cit.*, p. 23.

¹⁹⁷Bunea, *Vechile episcopii*, p. 123, la I. Lupaș, *op. cit.*, p. 23.

¹⁹⁸I. Lupaș, *op. cit.*, p. 23.

¹⁹⁹Principele Acațiu Barsay, cf.

http://ro.wikipedia.org/wiki/Aca%C8%9Biu_Barczay#/media/File:Barcsay%C3%A1kos.jpg (accesat 5 mai 2015).

²⁰⁰Conacul Acațiu Barsay din Bârcea Mică – Secolul al XVIII-lea,

înscris în Lista Monumentelor istorice sub codul HD-II-m-B-

03249; <http://monumenteuitate.org/ro/monument/126/Barcea-Mica-Barcsay> (accesat 5 mai 2015).